

Omer Hasan al-Qijjam, *Literarni aspekti kur'anskog teksta: analiza tefsirskih teorija*. Prijevod s arapskog: Berin Bajrić, Sarajevo: Centar za napredne studije, 2020. Str. 200, ISBN: 978-9926-471-35-4.

Jezički izraz Kur'ana zaokupljao je pažnju od početka njegovog objavljivanja. U manjoj ili većoj mjeri, kroz različite pristupe, njime se bavilo kroz historiju tumačenja Kur'ana. Prije svega, kur'anski izraz vrlo je karakterističan u odnosu na književnu tradiciju Arapa. Teorija *i'džaza* – (nadnaravnost kur'anskog izraza) vrlo brzo se pozicionirala kao strateški važna polazna tačka u razumijevanju kur'anskog teksta. To je značajno podstaklo razvoj *'ilmu-l-belaga* (stilistika) i drugih lingvističkih disciplina u klasičnim školama jezika tadašnjeg arapskog svijeta.

Od kraja 19. i tokom 20. stoljeća muslimanski svijet, sada u drugačijoj stvarnosti, protkan brojnim izazovima i pozivima na različite vrste reformi u tradiciji islama i muslimana, iznjedrio je i nekolicinu savremenih čitanja Kur'ana. Ta su čitanja u značajnoj mjeri smještena u kontekst susreta sa svjetonazorom, epistemološkim matricama i metodologijama zapadnih naučnika i istraživača. Stoga će zanimanje i za literarni aspekt kur'anskog izraza porasti. Time se u svome djelu bavio jordanski autor i profesor Omer Hasan el-Kijjam. Prijevod njegove knjige *Literarni aspekti kur'anskog teksta: analiza tefsirskih teorija* na bosanski jezik potpisuje Berin Bajrić 2020. godine u izdanju Centra za napredne studije.

U četiri poglavlja ove knjige autor el-Kijjam u najvećoj se mjeri bavio radom muslimanske uleme i intelektualaca Muhammeda Abduh, Emina el-Hulija, Aiše Abdurrahman, Šukri 'Ijjada, Muhammeda Arkuna i Nasra Hamida Ebu Zejda. Kontekstualni pristup razvoju njihovih ideja, stavova i cjelokupnog djela, svakako, uključio je i imena drugih učenjaka i istraživača, a među njima brojnih orijentalista. Takvom strukturom i hronologijom poglavlja autor je zadovoljio samu hronologiju pojave i razvoja savremenih čitanja Kur'ana, u konkretnom slučaju razviđajući pristup literarnom aspektu Teksta. Korištena literatura i izvori te podnožne napomene odaju temeljit analitički pristup tematici literarne recepcije Kur'ana. Napominjemo, autor je i doktor iz oblasti arapskog jezika i književnosti. Na bavljenje ovom tematikom ponukan je radom na jednom od djela imama Bakillanija (10–11. st.), što ističe u „Uvodu“ knjige. U tom dijelu autor naglašava da je u svojoj analizi

nastojao napraviti “distinkciju između dvaju načina ili pristupa kur’anskom tekstu, a to su retorički, odnosno stilistički i hermeneutički» (str. 16).

Nije neobično da el-Kijjam svoju knjigu otvara analizom metodologije Muhammeda Abduhua, čime ga je pozicionirao u pročelje teme o savremenim čitanjima Kur’ana. Na ovaj način autor je u Abduhuovoj reformatorskoj misli istakao njegovo insistiranje na razumijevanju kur’anskog jezika na putu ka muslimanskom preporodu. El-Kijjam navodi: “Muhammed Abduhu smatrao je da unapređenje tefsirske nauke treba da počne od reanimacije lingvističkih istraživanja i razvijanja literarnog ukusa...” (str. 26). Time je autor ukazao na utemeljenje ideje reformatorskog, savremenog pristupa Tekstu i, uopće stvarnosti. To je prema Abduhuu, itekako zahtijevalo oživljavanje uloge jezika.

Prva značajnu tranziciju u svojoj analizi autor pravi u slučaju Emina el-Hulija, pri čemu naglašava njegov doprinos u oblasti interpretativnih metoda, ali i u oblasti jezika, odnosno stilistike. Dat je uvid u el-Hulijeve stavove koji se temelje na mišljenju da je Kur’an “najsvetije književnoumjetničko djelo” (str. 48). Između ostalog, naglašen je el-Hulijev stav kojim “poziva proučavanju kur’anskog teksta u njegovom sveobuhvatnom kontekstu” (str. 57). El-Kijjam iznosi i mišljenja el-Hulijevih učenika koji su nastavili razvijati njegovu metodologiju. Na nekoliko stranica autor donosi primjer primjene el-Hulijevih metoda.

Nakon toga, el-Kijjam se u svome djelu bavi pristupom Aiše Abdurrahman, učenice, a kasnije i el-Hulijeve supruge. On navodi: “Aiša je ulagala ogromne napore u svom imanentnom pristupu kur’anskom tekstu, naglašavajući kako je Kur’an savršena jezička struktura, čiji dijelovi tumače jedni druge. Time je praktično prodrila u samu suštinu problema klasičnih tumačenja i suprotstavila se tradicionalističkim komentatorima, za koje kaže kako nisu vodili brigu o vezi između kur’anskih pojmova i njegove strukture, niti su u obzir uzimali unutrašnje okolnosti teksta” (str. 74). Posebno je naglasio njeno čvrsto slijedenje el-Hulijeve metodologije. Na posljetku, zaključuje da se, i pored njenih nastojanja da svojim doprinosom unaprijedi metodologiju tefsira, jedan drugi učenik, ipak, više istakao – Šukri ‘Ijjad. Tako je el-Kijjam jasno skicirao njegove osnovne ideje. Njegov pristup karakteriziralo je i nastojanje – po uzoru na učitelja – da pronikne i u intencije Kur’ana kada su u pitanju humanistički i društveni ciljevi Kur’ana. To ga je, prema el-Kijjamu, dovelo “do proučavanja veze između vjere i umjetnosti, čime je prevazišao okvire svoga učitelja i savladao potencijalne prepreke na putu literarnog tumačenja kur’anskog teksta» (str. 95).

Autor drži da ‘Ijjadova istraživanja “predstavljaju odgovor na dvije temeljne osobenosti literarnog tefsira. Prva se tiče tematskog pristupa tumačenju Kur’ana, a druga se odnosi na njegovo nastojanje da se posebno posveti analitičkom proučavanju kur’anske leksike i to na potpuno nov način i u skladu sa savremenim

lingvističkim metodama” (str. 104–105). I za ‘Ijjada, ističe autor, Kur’an je *središnji tekst arapsko-islamske kulture*, jer se u njemu zrcali potencijal arapske stilistike na najbolji način te Kur’an obogaćuje druge tekstove.

U samom naslovu trećeg poglavlja el-Kijjam se određuje spram jedne od osnovnih postavki pristupa Muhammeda Arkuna u tefsiru – poimanja svetosti Kur’ana. Naime, Arkun ne podrazumijeva svetost Kur’ana. Arkun Kur’anu ne pristupa u sakralnom, već u svjetovnom smislu, “služeći se pri tome specifičnim kritičkim mehanizmima, snažno oslonjenim na poznate metodologije religijskih znanosti ustanovljene u kulturama Zapada. To podrazumijeva pristupanje tekstu Kur’ana uz upotrebu istih ili sličnih metodoloških koncepata korištenih u analizama Starog i Novog zavjeta, te uz primjenu dostignuća iz oblasti komparativnih religija, historije religije, historije tefsira i teologije, uz konsultiranje i ostalih nauka poput semiotike, lingvistike, historiografije, sociologije i antropologije” (str. 120). Kroz tri međunaslova, el-Kijjam pojašnjava Arkunovu rezervisanost spram klasičnih komentara Kur’ana, odnosno alternativu i pristup koji zastupa. U značajnoj mjeri tretira se Arkunovo akcentiranje potrebe za lingvističkim i semiotičkim čitanjem.

Trećim poglavljem el-Kijjam počinje analizu heremeneutičkog pristupa. U četvrtom poglavlju, koje tretira Ebu Zejdovo razumijevanje kur’anskog teksta, autor se posebno osvrnuo na njegovu odbranu literarnog pristupa kur’anskom tekstu, pojašnjavajući njegov stav o tome da nema nikakve barijere da čovjek kojem je upućena poruka na taj način pristupi Tekstu. U tom kontekstu autor pojašnjava jedinstvenost kur’anskog teksta, iako se on pojavljuje u okvirima arapskog jezika. Osim toga, naglašeno je Ebu Zejdovo zastupanje mu’teziljske ideje o stvorenosti Kur’ana. Iako smatra da je Kur’an kulturni produkt, on ne smatra da se mora negirati njegovo božansko porijeklo. Značajan dio poglavlja autor je posvetio Ebu Zejdovoj recepciji religijskog jezika.

Iako svi tretirani pristupi pripadaju korpusu savremenih metodoloških pristupa, knjiga donosi jasnu distinkciju posebno u odnosu na temelje na kojima su postavljani. Autor ove analize u znatnoj mjeri uspješno parcijalizira tretiranu tematiku i prati postojeću vezu između različitih pristupa. Čitatelji mogu uočiti određena favoriziranja mišljenja/škola, ali s obzirom i na „Predgovor“ el-Alvanija i na „Uvod“ knjige, i ne treba očekivati isključivo objektivni i nepristrasni pristup autora.

Ipak, njegova analiza, smještena na manje od dvije stotine stranica, nameće se kao kvalitetan pregled savremenih tefsirskih teorija. Takav pregled širem čitateljstvu može približiti kretanja savremenih čitanja kur’anskog teksta, a usto i pregled kretanja savremenih muslimanskih mišljenja na općem planu. Kada je riječ o užem čitateljstvu, knjiga može naći svoje mjesto i u silabusima Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, pa i na predmetima koji tretiraju opći razvoj i historiju metodologije tefsira, a, svakako, na predmetima koji tretiraju savremene tefsirske teme i studije.

Hasan Hasić